

звернення: 09.11.2020).

19. First 2020 Presidential Debate between Donald Trump and Joe Biden.

URL: https://www.youtube.com/watch?v=wW11Y5jFNcQ&ab_channel=C-SPAN

(дата звернення: 09.11.2020).

УДК 81`255.4

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДНОСТІ КУЛЬТУРОНІМІВ

Шистко А. О.

магістрант

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

aa.shystko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3076-2685

АНОТАЦІЯ

Шистко А. О. Підходи до вивчення проблеми перекладності культуронімів.

У статті охарактеризовано підходи до вивчення проблеми перекладності культуронімів. Роботу присвячено дослідженню поняття «культуроніми». Розглянуто спосіб походження даного поняття, який є невід'ємною частиною таких найважливіших понять як «мова» і «культура». Відзначається, що реалії становлять складну проблему для перекладу, тому виділяються деякі прийоми, які забезпечують достовірну передачу інформації. Крім цього, в роботі йдеться про зв'язок культуронімів з реаліями.

Ключові слова: культуронім, реалії, перекладність, безеквівалентна лексика, стилістична дискомфортність.

SUMMARY

Shystko A. S. Approaches to the Study of Translatability of Culture Specific Words.

Words that define the cultural features of a nation are always of interest to lexicologists and are difficult for translators. Difficulties in translating culture specific words are due to the fact that there are no generally accepted rules for their translation. The main task of the translator is complete immersion in another culture to fully convey its spirit. The peculiarity of culture specific words is that they are a reflection of one culture, but may be completely alien to another, so the translator faces difficulties in presenting the material. Of course, when translating, you need to be fully acquainted with the meaning of the word to choose the right solution to the problem.

The notion of culture includes both spiritual and material as a unity. Language is the link between these forms, i.e. the conductor of the cultural asset. The implementation of cultural experience takes place due to the symbolic forms of language. Of course, language and culture have a direct and strong connection. Every culture is united by language and cannot exist without it, because language is the bearer of the values of a nation.

Regarding the issue of translatability of culture specific words, at first glance the task for translators is not very difficult; it is enough to apply the existing techniques that allow transferring some meaning expressed by the culture specific words to the target language with minimum losses. However, accepted approaches to the classification of such lexical units of vocabulary are ineffective, or even not suitable for translating texts.

The versatility of cultural names, which determines the complexity of their identification in the translation process, is enhanced by translation decisions when choosing one or another option of equivalence. In fact, semantic losses are inevitable, but they manifest themselves differently in terms of certain translation preferences.

It is quite difficult to work with a different culture thesaurus, as the translation of culture specific words requires deep analysis and immersion in this culture to fully understand the meaning of the word, otherwise the translation of culture specific words, which is not clear even to the translator, is impossible. It should always be borne in mind that there is no foreign word that does not have an equivalent. The

translator only takes into account the general theoretical provisions and, based on his/her background knowledge, experience, intuition and above all, the context itself, chooses the most accurate, sometimes the only possible method of translation in each case.

Key words: culture specific words, realities, translatability, nonequivalent lexical units, stylistic discomfort.

Постановка проблеми. Кожен народ має свою власну мову, яка є нероздільною з історією, культурою і соціальним життям цього народу. При взаємодії з іншою культурою може формуватися бар'єр, оскільки часто виникають певні труднощі в спілкуванні, що призводить до мовних конфліктів або до культурного шоку, тобто неправильного сприйняття мотивів і цілей традиційної поведінки носіїв іншої культури.

Для уникнення подібних ситуацій необхідно опанувати культурну грамотність, тобто навчитися розуміти традиції і реалії суспільства. Цього можна досягти лише при вивченні національної мови. Адже саме за допомогою засвоєння нової мови можна отримати інформацію, накопичену багатьма поколіннями.

Слова, що визначають особливості культури тієї чи іншої країни, завжди викликають інтерес лексикологів і складають труднощі для перекладачів. Труднощі перекладу культуронімів обумовлені тим, що загальноприйняті правила їх перекладу відсутні.

Основним завданням перекладача є повне занурення в чужу культуру для повної передачі її духу. Особливість культуронімів полягає в тому, що вони є відображенням однієї культури, але можуть бути абсолютно чужі іншій, тому перекладач стикається з труднощами викладу матеріалу. Звичайно, при перекладі необхідно повністю ознайомитися із значенням слова, щоб вибрати правильне вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що взаємодія мови і культури вважається самим актуальним питанням в лінгвістиці починаючи ще з

XIX століття. Вирішення цієї проблеми знайшло відображення в роботі В. фон Гумбольдта «Про відмінність будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людства» (1830-1835). Він зазначив, що мова і культура – це форми свідомості, що відображають світогляд людини і є національною формою втілення матеріальної і духовної культури народу [1, с. 24]. Незабаром багато інших дослідників продовжували роботу над цією концепцією (Ш. Баллі, І. А. Бодуен де Куртене, Ж. Вандриес, А. А. Потебня, Р. О. Якобсон).

На сьогодні, визначення поняття «культура» включає в себе більше 500 різних тлумачень. Саме тому, взаємозв'язок мови і культури інколи складно визначити через багатогранність поняття «культура». У широкому розумінні згідно М. М. Торчинського, «культура – це сукупність проявів життя, досягнень і творчості народу або групи народів» [7, с. 548]

Проте, універсальне тлумачення поняття «мова» з'явилося в кінці XX століття: «Мова – це продукт культури, її важлива складова частина і умова існування, факторформування культурних кодів» [8, с. 353]

Культура уособлює спільність духовну і матеріальну. Мова є сполучною ланкою цих форм, тобто провідником культурної нації. Укорінення культурного досвіду відбувається за рахунок знакових форм мови.

Безумовно, мова і культура мають безпосередній і міцний зв'язок. Кожна культура об'єднана мовою і не може без неї існувати, оскільки саме мова є носієм цінностей тієї чи іншої нації. Неможливо не погодитися з вітчизняним вченим М. М. Торчинським про те, що «культура відбивається в мові на всіх її рівнях, а також в її нормативно-стилістичному контексті» [7, с. 547]. Так само і культуроніми є однією із важливих частин цих понять.

Ціллю написання статті є те, що варто констатувати як факт, що до сьогодні в науковій царині не вироблено єдиноприйнятої назви, яка б позначала об'єкти матеріальної культури (натрапляємо на паралельне вживання таких термінів, як-от: реалії, безеквівалентна лексика, фонова лексика, національні словесні образи, культурами, культуроніми і т. і.).

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку деяких вчених [8, 6], найвлучнішим терміном є термін «культуронім», який запропонував російський інтерлінгвокультуролог В. Кабакчи, він охарактеризував це поняття як «елемент мови, закріплений за елементами культури» [3, с. 561].

Однак багато авторів вживають замість слова «культуронім» синонімічне за значенням слово «реалії». М. І. Степаненко дав таке визначення цьому поняттю: «Реалії – це поняття, що стосуються життя, побуту, традицій, історії, матеріальної і духовної культури даного народу» [6, с. 84].

А. В. Колмогорова характеризує реаліями слова, «що позначають предмети, поняття і ситуації, яких не існує в практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою» [5, с. 198].

Прикладами реалій служать місцеві визначні пам'ятки, які, хоч і мають широкий розголос поза межами певної місцевості, як і раніше асоціюються з нею.

Реалії мають тісний зв'язок з культурою, тому сприймають зміни будь-якого роду. Наприклад, серед них існують реалії-неологізми, історизми або архаїзми [2, с. 57].

У перекладацькій діяльності реалії ідентифікують як безеквівалентну лексику, оскільки, будучи носіями національного колориту, реалії, як правило, не мають прямого перекладу. До групи безеквівалентної лексики відносять слова, що позначають побут, звичаї, державний устрій, традиції або громадські організації [8, с. 363].

Залежно від того, до якої мови або культури належить культуронім, можна виділити три першочергових типи:

- поліоніми;
- ідіоніми;
- ксеноніми [3, с. 510].

Поліоніми – це універсальні елементи земної цивілізації, які зустрічаються у багатьох культурах [5, с. 194]. Наприклад, *lake* – озеро, *teacher* – вчитель, *schoolcanteen* – шкільна їдальня, *government* – уряд. Вони

відрізняються один від одного за формою. Що стосується слів, які мають схожість за формою і значенням, вони називаються «інтернаціоналізми»: *bank* – банк, *solo* – соло, *manifesto* – маніфест.

Наступний вид – це ідіоніми, які позначають мовні одиниці, закріплені за специфічними елементами культури народу-носія цієї мови [5, с. 196]. Наприклад, географічними ідіонімами будуть Донецьк, Київ, Полтава, Мелітополь та ін. Українські етнографічні ідіоніми будуть представлені такими словами: плахта, вістря, куліш та ін. А вітчизняними історичними ідіонімами будуть Богдан Хмельницький і Нестор Махно.

Ксеноніми – мовні одиниці, які закріплені за специфічними елементами зовнішніх, іншомовних культур [5, с. 199]. Наприклад, ксенон, що позначає кафе або ресторан – варенична, а «Дон Кіхот», «Фауст», Кант і Шиллер – ксеноніми, які називають літературні твори, письменників і композиторів.

Існує ряд способів перекладу культуронімів:

- 1) транскрипція / транслітерація;
- 2) калькування;
- 3) гіпо-гіперонімічний (описовий) переклад;
- 4) уподібнення;
- 5) трансформаційний переклад [8, с. 361].

Можна виділити ряд прийомів перекладу безеквівалентної лексики:

- уведення неологізму - кальки, напівкальки, освоєння, семантичний неологізм;
- приблизний переклад – принцип родо-видової заміни і заміна функціональним аналогом;
- контекстуальний переклад [3, с. 509].

Розглянемо спосіб перекладу культуронімів детальніше. Отже, спосіб транслітерації або транскрипції, при яких використовується корінь слова, що позначає культуронім, відтворений літерами своєї мови [7, с. 546]. Наприклад, *kalatch* – калач, *voivode* – воєвода, *Synod* – Синод, *impeachment* – імпічмент і ін. [6]. Дуже часто при перекладі реалій вихідної мови використовується

транскрипція і транслітерація, що ускладнює адекватне сприйняття вихідного тексту для читача.

Другий спосіб – це калькування, тобто запозичення шляхом буквального перекладу слова або обороту. Наприклад, Білий театр – *the White theatre*, *the Directing Senate* – урядовий сенат, *The casting yard* – ливарний двір, *money bag* – грошовий мішок та ін.

Нерідко прикметники зі значення кольору можуть формуватися в групі із стійким значенням. Варто зазначити, що більша частина прикметників в англійській мові має переносне значення. Так, *red letter day* – червоний день календаря, *blacklist* – чорний гумор, а *to feel blue* – відчувати смуток або бути в депресивному стані, *out of the blue* – як грім серед ясного неба та ін. [6].

По-третє, це гіпо-гіперонімічний (описовий) переклад, який полягає в позначенні вихідного слова за допомогою розгорнутих словосполучень. Наприклад, *journey man* – кваліфікований робітник або ремісник, який працює за наймом; *whip* – повістка партійного організатора про необхідність бути присутнім на засіданні парламенту; *bull* – маклер, який грає на підвищенні; *to squat* – вселятися в порожній будинок без дозволу власника та ін. [6].

Описовий переклад в повній мірі розкриває суть вихідного слова, однак на листі займає величезну кількість часу. Саме тому, перекладачі віддають перевагу описовому перекладі при роботі з художніми текстами, використовуючи його в якості виноски для позначення транскрипції або калькування. Так, *clique* перекладається як «угруповання», але слідом за цією транскрипцією слід розкрити значення слова в повній мірі, тобто «група, яка проводить час разом і не дозволяє іншим приєднатися до них».

Четвертий спосіб представляє з себе наближений переклад (уподібнення), який передбачають пошук найбільш підходящого за змістом перекладу для вихідного тексту, що не має точних відповідностей. Наприклад, *Big foot* – снігова людина, *witch hunter* – мракобіс, *afternoon* – вечір, *drugstore* – аптека. Однак при перекладі слова *drugstore* слід враховувати, що це не аптека в нашому розумінні, куди привозять різні медикаменти тазасоби особистої

гігієни. В американських аптеках подібного типу є різні газети, журнали, напої, закуски.

Наступний п'ятий спосіб називається трансформаційний переклад. У контексті цього способу необхідно перебудовувати синтаксичну структуру речення і здійснювати лексичні заміни. Так, наприклад, «*He was the kind of guy that hates to answer you right away*», буде переводитися в такий спосіб:– «Такі, як він, одразу не відповідають».

Щодо проблематики перекладності культуронімів, то на перший погляд завдання для перекладачів у роботі з ними не дуже складне, досить застосувати напрацьовані технології, прийоми, що дозволяють передати якийсь сенс, виражений за допомогою знака-культуроніма, в цільову мову. Однак прийнятні для лексикології підходи до класифікації таких знаків як одиниць словника виявляються малоефективними, а то і зовсім не придатними при перекладі текстів, що виражається в появі деструктиву в перекладному тексті і сприяє стилістичній дискомфорності [6, с. 80].

Наприклад, відповідно до класифікації В. В. Кабакчи, слова типу село (село, селище, тощо) слід віднести до поліонімів, тобто універсальних елементів земної цивілізації, з якими не повинно виникати ускладнень в перекладі, оскільки вони є в лексиконі будь-якої мови. Але якщо ми уважніше порівняємо культурні асоціації, пов'язані з цими словами і внутрішню структуру відповідних синонімічних рядів, то побачимо, що їх інформаційний потенціал не збігається в українській і англійській мовах, тобто тут присутня асиметрія між мовним значенням і культурними або контекстуальними смислами. Двомовні словники нададуть нам не тільки відповідність село/*village*, але і селище/*village*, але якщо перекладач виконає переклад, аналогічно цієї універсальної відповідності, то може ввести в оману читача, якщо в початковому тексті відмінність між селом і селищем виявиться інформаційно значущим: наприклад, важливо, що в селі немає своєї церкви, а в селищі вона є. В англійському побуті слово *village* включає імпліцитну інформацію «наявність церкви», отже, це слово виявляється непридатним для

передачі значення село, якщо цей знак використаний в тексті класичної української літератури, зокрема, XIX століття, коли така різниця була суттєва; в сучасному побуті така різниця не суттєва в українській культурі, тому для сучасних текстів пару село/*village* можна віднести до розряду поліонімів, тоді як, наприклад, для творів М. В. Гоголя або Т. Г. Шевченка, її слід включити в розряд ідіонімів, тобто визначити як культурно-обумовлену лексику, оскільки за 200 років мовна картина світу в вітчизняному культурному просторі змінилася значно більше, ніж в англійському. У зв'язку з цим можна навести як приклад таку деталь, як переклад слова *village* в творах Агати Крісті словом село: все ж навіть для сучасного сприйняття виявляється дещо дивним, що мова йде про «селище», в якому є магазини, кафе, пошта, церква, бібліотека і т.д. Цілком очевидно, що тут виникає певне інформаційне зрушення. Даний приклад підтверджує, що культурна обумовленість того чи іншого мовного знака диктується не тільки простором (локальний культуронім), але і часом (темпоральний культуронім).

Багатогранність культуронімів, яка зумовлює складність їх ідентифікації в процесі перекладу, посилюється перекладацькими рішеннями при виборі того чи іншого варіанта відповідності. По суті, інформаційні, в тому числі смислові втрати неминучі, але вони проявляються по-різному в умовах тих чи інших перекладацьких переваг. Як ми вже розглядали попередньо, найбільш поширеними прийомами при передачі культуронімів-ідіонімів можна вважати транслітерацію, додавання/опис, лексико-семантичне калькування і функціональну заміну (аналог). Відповідності, отримані при використанні цих прийомів, вважаються точними, але інформаційно-смислові втрати іноді ігноруються. Тим часом, такі «точні відповідності» уявлення чужої культури зазвичай сприймаються як чужі, незрозумілі, безглузді-дискомфортні в широкому сенсі слова, що свідчить, як мінімум, про зрушення, а то і спотворення інформації, яка в початковому тексті відрізняється повнотою культурного сенсу.

Переклади творів українського письменника М. В. Гоголя на англійську мову містять значну кількість таких інформаційних деструктивів замість вихідної культури. Розглянемо один такий приклад (англійський переклад Констанс Гарнетт) з оповідання «Ніч перед Різдвом», де на короткому відрізку тексту перекладачка вмістила майже всі перераховані вище прийоми.

Український текст:

«Він знав, що багатий козак Чуб, був запрошений дяком на кутю, де будуть: голова, прибулий з архієрейської співочої родич дяка в синьому сюртуку, який брав найнижчого баса; козак Свербигуз і ще дехто, де, крім куті, буде варенуха, перегінна на шафрані горілка і багато всякої страви».

Англійська текст:

«He knew that the rich Cossack Chub had been invited by the *deacon* to partake of his *Christmas Eve kutya*, where the guests would include: the headman; a kinsman of the deacon 's who sang in the bishop's choir, wearing a blue frock-coat and endowed with a very deep bass; the Cossack Sverbyguz and some other people; where they would sample, besides the *traditional Christmas kutya*, such delights as *varenuhka*, vodka infused with saffron, and all sorts of *delicacies*».

Виділені знаки зазнали в перекладі функціональної заміни (дяк замінений на *deacon*), транслітерації (*kutya*, *varenuhka*), додавання-опис (*Christmas Eve kutya*). Однак при цьому, крім експресивно-естетичної інформації (системні знаки авторського ідіостиля, що створюють комічний ефект), сама транслітерація *kutya* є позбавленим сенсу псевдослово в англійському тексті, тобто не містить предметно-логічної інформації, а додані визначення не сприяють відновленню сенсу, передаючи тільки функціонально-периферійну ознаку об'єкта.

Ще більш деструктивною є заміна: *deacon*, можливо, обраний перекладачкою в силу морфологічного непорозуміння (помилкове уподібнення: дяк – диякон), але повністю дезінформує англійського читача, оскільки в англійській культурі це слово означає висвяченого священнослужителя, що входить в церковну ієрархію, тоді як в українській православній традиції дяк –

це не священик, а свого роду завідуючий господарською частиною при настоятелю у сільській церкві, тобто приблизно відповідає англійському аналогу *clerk, parish clerk*. В цілому указаний текст являє собою зразок дискомфортної стилістики, коли з незрозумілих деталей створюється ще менш зрозуміла ситуація, і читачеві доводиться з напругою надавати хоч якийсь сенс словами замість того, щоб оцінити комізм у тому, що відбувається.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок.

Підсумовуючи можна сказати, що досить складно працювати з чужою культурою, так як переклад культуронімів вимагає глибокого аналізу і занурення в цю культуру для повного розуміння значення слова, в іншому випадку переклад культуроніма, який не є зрозумілим навіть для самого перекладачеві, є неможливим.

Слід завжди брати до уваги, що не існує такого іноземного слова, яке не має перекладу. Перекладач лише враховує загальні теоретичні положення і спираючись на фонові знання, на свій досвід, інтуїцію, але, в першу чергу, на сам контекст, в кожному окремому випадку вибирає найбільш влучний, іноді єдино можливий прийом перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуда Г. Введение к меморандуму Вильгельма фон Гумбольдта «О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине». *Университетское управление*. 2016. № 3 (6). С. 24–27.
2. Дускаева Л. Р., Краснова Т. И. Интенциональность и модализация медиатекста в контексте культуры (опыт обобщения). *Политическая лингвистика*. 2014. № 3 (49). С. 51-57.
3. Зыкова И. В. Роль концептосферы культуры в формировании фразеологизмов как культурно-языковых знаков : дис. ... д-ра филол. наук. М., 2014. 510 с.

4. Кабакчи В. В. Введение в интерлингвокультурологию. *Язык и межкультурная коммуникация*: материалы II Международной науч.-практ. конференции. Великий Новгород, 2011. Т. 1. С. 11–19.
5. Колмогорова А. В., Калинин А. А., Талдыкина Ю. А. Языковые маркеры манипуляции в поляризованном политическом дискурсе: опыт параметризации. *Политическая лингвистика*. 2016. № 4 (58). С. 194–199.
6. Степаненко М. І. Механізми формування експресивної семантики лексичних одиниць. *Філологічні науки* : наук. журн. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2018. Вип. 28. С. 80–84.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: моногр. Хмельницький: Авіст, 2018. 548 с. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/4383>
8. Тупиця О. Ю. Специфіка перекладу без еквівалентних лексичних одиниць. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. пр. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 353–363.